

Теорія учбової діяльності В.В. Давидова

Maksymenko S.D. V.V. Davydov's theory of educational activities / S.D. Maksymenko // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G.S. Kostyuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / scientific editing by S.D. Maksymenko, L.A. Onufriieva. – Issue 34. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2016. – P. 7–16.

С.Д. Максименко. Теорія учбової діяльності В.В. Давидова. Досліджено зв'язок розгорнутого аналізу з вирішенням учбових задач. Констатовано, що уявний перехід від окремих особливостей до закономірних залежностей, здійснюваний у процесі аналізу шляхом перетворення даної ситуації за допомогою визначених розумових дій, має не тільки особливе значення для формування у дітей інтелектуальних здібностей, але і для загального психічного розвитку, і, у цілому, розумового та естетичного виховання. Встановлено, що повноцінний аналіз процесу навчання можливий лише на основі адекватних положень загальнопсихологічної теорії діяльності. На основі цілісного діяльнісного трактування психіки, свідомості, особистості у працях цих учених сформульовано положення щодо навчання на рівні цілісної особистості та вимоги до мотиваційної сфери особистості, що забезпечує придбання особистісного змісту в ході оволодіння знаннями й уміннями. У придбанні особистісного змісту складається справжня єдність виховання і навчання. Показано, що діяльнісне трактування психіки уможливило успішне вивчення вікових закономірностей походження та формування тих типів діяльності, у середині яких відбувається розвиток свідомості й особистості. Наукове вивчення проблеми розвиваючого навчання безпосередньо пов'язано з постановкою питання про конкретно-історичний підхід до оцінки характеру початкового навчання. Отримано відповідь на багато важливих питань про формування способів теоретичного аналізу, питань рефлексії, форм дій і, з іншого боку, постали нові питання подальшого дослідження шляхів оптимізації навчально-виховного процесу. Зазначено, що тільки через сформовану учбову діяльність можна ввести учнів в основні форми науково-теоретичної свідомості чи мислення.

Ключові слова: теорія, учбова діяльність, В.В. Давидов, теоретичний аналіз, експериментальне дослідження, мислення, розвиток, рефлексія, свідомість, навчально-виховний процес.

С.Д. Максименко. Теория учебной деятельности В.В. Давыдова. Исследована связь развёрнутого анализа с решением учебных задач. Констатировано, что мнимый переход от отдельных особенностей к закономерным зависимостям, осуществляемый в процессе анали-

за путём преобразования данной ситуации с помощью определенных умственных действий, имеет не только особое значение для формирования у детей интеллектуальных способностей, но и для общего психического развития, и, в целом, умственного и эстетического воспитания. Установлено, что полноценный анализ процесса обучения возможен только на основе адекватных положений в психологической теории деятельности. На основе целостной деятельностной трактовки психики, сознания, личности в трудах этих учёных сформулированы положения по обучению на уровне целостной личности и требования к мотивационной сфере личности, обеспечивающей приобретение личностного смысла в ходе овладения знаниями и умениями. В приобретении личностного содержания состоит подлинное единство воспитания и обучения. Показано, что деятельностная трактовка психики делает успешное изучение возрастных закономерностей происхождения и формирования тех типов деятельности, внутри которых происходит развитие сознания и личности. Научное изучение проблемы развивающего обучения напрямую связано с постановкой вопроса о конкретно-историческом подходе к оценке характера начального обучения. Получен ответ на многие важные вопросы о формировании способов теоретического анализа, по рефлексии, форм действий и, с другой стороны, появились новые вопросы дальнейшего исследования путей оптимизации учебно-воспитательного процесса. Отмечено, что только путём сложившейся учебной деятельности можно ввести учащихся в основные формы научно-теоретического сознания или мышления.

Ключевые слова: теория, учебная деятельность, В.В. Давыдов, теоретический анализ, экспериментальное исследование, мышление, развитие, рефлексия, сознание, учебно-воспитательный процесс.

Постановка проблеми. Психологічна теорія взаємозв'язку навчання і розвитку, розроблена Л.С. Виготським, С.Л. Рубінштейном, О.М. Леонтьєвим, П.Я. Гальперіним, Д.Б. Ельконіним, А.В. Запорожцем, висуває положення про особливий етап «відтворюючої діяльності», що виникає і формується у дитини в процесі її розвитку, на основі якої вона уловлює або відтворює загальні здібності людського роду.

Мета нашої роботи – виклад основних аспектів теорії учебної діяльності В.В. Давидова.

Виклад основного матеріалу. Педагогіка в цій області ставить дидактичні завдання удосконалювання змісту і методів навчально-виховної роботи з дітьми, а психологія – питання психодіагностики. Виготський, відкидаючи підхід до зазначеної проблеми закордонних психологів, характеризував її як «... прагнення в аналізі розумового розвитку дитини ретельно розділити те, що йде від розвитку, і те, що йде від навчання, узяти результати обох цих процесів у чистому й ізольованому виді» [Виготський,

1983, с. 251–252]. Ця теорія розкриває взаємозв'язки між психічним розвитком дитини і її вихованням і навчанням. Загальними підставами в її розробці виступають:

– по-перше, соціально-педагогічний аспект, пов'язаний зі зростаючими вимогами до рівня загальнокультурної і професійної підготовки сучасної людини,

– по-друге, науково-теоретичний аспект, що вивчає внутрішню залежність онтогенетичного розвитку психіки й особистості людини визначеної системи її утворення: навчання і виховання.

Сутність зазначеної проблеми – «взаємозв'язок навчання і виховання» – полягає у вивченні значення загальноосвітньо-виховних систем у розвитку психіки дитини, зокрема – у виявленні внутрішніх джерел і закономірностей цього процесу.

Виготський, відзначаючи, що таке навчання йде слідом за розвитком, «плететься у нього в хвості», висунув ідею конкретно-історичного тлумачення соціального походження родових здібностей, соціальної природи різних форм діяльності присвоєння суспільного досвіду.

Виховання і навчання тут виступає як загальна і необхідна форма психічного розвитку дітей. Психічний розвиток дитини знаходить своє вираження як в результаті змін усередині відтворюючої діяльності, її форм, так і у складі засвоєваних у різних видах діяльності здібностей.

При цьому для вивчення внутрішнього зв'язку виховання й утворення з психічним розвитком, як підкреслював Виготський, необхідні дослідницькі методи, що спрямовані на формування у дітей цілісних видів діяльності і відповідних їм здібностей, а не ефекти засвоєння дитиною окремих понять у процесі навчання й ефекти психічного розвитку.

Серед інших генетично послідовних форм відтворюючої діяльності ми розглянемо учбову діяльність, що дозволяє дитині відтворити здатність до теоретичної орієнтації в дійсності.

Варто помітити, що розвиваюча роль системи виховання й утворення полягає в тім, що сучасному суспільству потрібно формування у дітей нового кола здібностей, тобто організації функціонування нових форм відтворюючої діяльності. «Педагогіка, – писав Виготський, – повинна орієнтуватися не на вчорашній, а на завтрашній день дитячого розвитку» [Виготский, 1981а, с. 47].

Проблеми взаємозв'язку навчання і розумового розвитку людини в даний час набули не тільки теоретичного, але і практичного значення, що визначає дійсний рівень шкільної освіти.

Зусилля вчених-психологів спрямовані:

- по-перше, на вирішення питання про шляхи засвоєння знань, що приводять до якісних змін дитячого мислення;
- по-друге, до вивчення тих форм розумової діяльності учня, що забезпечують проникнення в сутність засвоєваних знань.

При вирішенні цих питань психологи спиралися на положення про діалектичний шлях людського пізнання, ідеї діалектичної логіки про спосіб сходження від абстрактного до конкретного як способу викладу наукових знань.

Розробка задач, засобів і визначення результатів навчальної роботи при цьому заснована на представленні про особливий вид діяльності дитини як про спосіб засвоєння. Виникають задачі вивчення якісних форм цієї діяльності, її рівнів і використовуваних операцій, що відповідають різній глибині проникнення дитини в зміст знань.

Сучасні дослідження зазначеного напрямку спираються на результати, отримані різними напрямками радянської психологічної школи. Зусиллями В.В. Давидова, П.Я. Гальперіна, С.Л. Рубінштейна та їх співробітників досліджено зв'язок розгорнутого аналізу з вирішенням учбових задач. Уявний перехід від окремих особливостей до закономірних залежностей, здійснюваний у процесі аналізу шляхом перетворення даної ситуації за допомогою визначених розумових дій, має не тільки особливе значення для формування у дітей інтелектуальних здібностей, але і для загального психічного розвитку, і, в цілому, розумового і естетичного виховання.

Істотним моментом розумового виховання є формування здібностей до уявного експерименту, до інтеріоризованого перетворення предметного змісту дій. Повноцінний аналіз процесу навчання можливий лише на основі адекватних положень загальнопсихологічної теорії діяльності.

На основі цілісного діяльнісного трактування психіки, свідомості, особистості у працях цих учених сформульовані положення як щодо навчання на рівні цілісної особистості, а не окремих її функцій, так і вимоги до мотиваційної сфери особистості, що забезпечує придбання особистісного змісту в ході оволодіння знаннями й уміннями. У придбанні особистісного змісту формується справжня єдність виховання і навчання.

Упередженість людської свідомості, особистісний зміст усвідомлюваного як суб'єктивна форма прояву суспільних відносин

здійснюється суб'єктом лише в діяльності. Перетворення діяльності, супідрядність різних форм і видів її, що відбуваються усередині суспільних відносин, створює особистість.

При цьому практична діяльність як перетворення дійсності відтворює ті її відносини, що у суспільному виді відображені в законах теоретичного мислення людини. Предметно-практична діяльність направляє розвиток мислення і є основою наукового підходу до пізнавальних процесів.

Діяльнісне трактування психіки дозволяє успішно вивчати також вікові закономірності походження і формування тих типів діяльності, усередині яких відбувається розвиток свідомості й особистості.

Поняття «учбова діяльність» як специфічна форма відтворюючої діяльності виступає об'єктом нашого вивчення. Це поняття значно поглибило розуміння процесів засвоєння. Воно було введено на основі діялісного трактування понять свідомості й особистості. Наукове вивчення проблеми розвиваючого навчання безпосередньо пов'язано з постановкою питання про конкретно-історичний підхід до оцінки характеру початкового навчання.

Можна відзначити, що соціальні функції традиційної школи визначили її емпірико-утилітарний характер, що робить наголос на удосконалювання наочно-образного мислення. Це породжує ситуацію, при якій традиційне початкове навчання не забезпечує істотного розумового розвитку. Останнє відзначається, наприклад, Б.Г. Ананьевим, Л.В. Занковим та ін. [Ананьев, 1968, Занков, 1982].

Виходячи з цих досліджень, В.В. Давидов і його співробітники висунули задачу істотної зміни змісту і методів початкового навчання, зокрема вирішального впливу учбової діяльності молодших учнів на їх психічний розвиток. Вчені вважають, що без психологічного фундаменту, заснованого на умінні добре учитися, не можна забезпечити ефективне засвоєння дітьми основ сучасної науки і культури. Дана концепція базується на необхідності формування в учнів теоретичного знання, а не емпіричної свідомості, особливістю якого є виділення людиною в різних сферах духовного виробництва загального змісту. «... Застосування адекватних способів побудови наукових понять, художніх образів, моральних цінностей і правових норм» [Давыдов, 1996, с. 145].

Зрозуміло, що такі форми теоретичної діяльності реалізуються через визначені здібності. Це здатність побудови людиною

різних ідеальних утворень, що втілюють у собі ті чи інші види діяльності. Ці види діяльності представляють деякий набір, а специфіка їх полягає в тому, що введення в них учня є можливим лише за допомогою особливої учбової діяльності, у якій і відбувається засвоєння цих здібностей.

Відповідно до досліджень психологів школи В.В. Давидова, основними з зазначених здібностей виступають:

- 1) з'ясування загальних умов походження ідеальних утворень;
- 2) простежування відповідності своїх дій умовам (рефлексія);
- 3) виконання дій у внутрішньому плані («в розумі»).

Отже, тільки через сформовану учбову діяльність можна ввести учнів в основні форми науково-теоретичної свідомості чи мислення.

Експериментальне формування такої цілісної системи навчання було почато Д.Б. Ельконіним на початку 60-х років і продовжується дотепер. Д.Б. Ельконін показав, що формування теоретичного мислення, оволодіння учнями якісно новими методами орієнтації у світі, формування здібностей, розвиток особистості відбувається лише усередині повноцінної учбової діяльності. Лише через неї суб'єкт орієнтований на зміну і перетворення самого себе, що складає своєрідність потребнісно-мотиваційної основи справжнього навчання.

Ці дослідження відповіли на багато важливих питань про формування способів теоретичного аналізу, питань рефлексії, форм дій і, з іншого боку, поставили нові питання подальшого дослідження шляхів оптимізації навчально-виховного процесу. Крім того, виникли нові питання до методичного апарату, а саме – до формуючого експерименту як методу активного «вдтворення» особливостей учбової діяльності.

Роботи, виконані під керівництвом В.В. Давидова, показали, що будь-яка інша система початкового навчання, залишаючись на рівні формування емпіричної свідомості, хоча і має деякий розвиваючий ефект, не забезпечує оволодіння здібностями, властивими теоретичній свідомості.

Справа в тому, що багато шкільних задач, які відповідають науковим критеріям культурного рівня суспільства, вимагають для свого вирішення теоретичного підходу й аналізу. Це, у свою чергу, припускає спеціальну організацію учбової діяльності, а питання організації свідомого навчання – відповідного методичного забезпечення.

Працями психологів школи В.В. Давидова встановлено, що справжнє усвідомлення навчання припускає, з одного боку, виконання дітьми відповідних дій, тобто перетворення навчального матеріалу, а з другого – перетворення засвоєного матеріалу в безпосередню ціль цих дій. Якісне навчання досягається при цьому певною організацією постановки і вирішення дітьми особливих учбових задач.

Розкриття задач, структури і способів використання методів навчання педагогічної науки можливі лише на міцній основі психологічного дослідження проблем навчання, його методів.

Як об'єкт дослідження, формуючий експеримент виступає засобом фундаментальних і прикладних досліджень учбової діяльності в єдиному психолого-педагогічному експерименті. Як метод наукового пізнання він може бути використаний у рамках різних теоретичних підходів у складанні навчальних програм, побудові навчального предмета.

Специфіка використання формуючого експерименту в руслі концепції учбової діяльності в тому, що засвоєваний учнем навчальний матеріал експериментально відтворює умови формування науково-теоретичного мислення за принципом змістовного узагальнення, а організація діяльності навчання – шляхом «сходження від абстрактного до конкретного» (В.В. Давидов).

При цьому висувається вимога, відповідно до якої психолого-дидактичне дослідження керується тим, що формування учбової діяльності має бути спрямоване на подолання опису процесу засвоєння учнями знань, умінь і навичок і заохочення до формувань здібностей і оволодіння поняттями. Формуючий експеримент спрямований на експериментальне відтворення умов реалізації теоретично виділених закономірностей становлення здібностей і властивостей особистості в учбовій діяльності.

Власне психологічна сторона даного вивчення на базі формуючого експерименту – виявлення і глибоке вивчення внутрішніх механізмів регуляції самої цієї діяльності, механізмів процесу засвоєння знань.

Досвід проведення формуючого експерименту Давидова з експериментального конструювання шкільних програм в школі виявив низку вимог до його організації. Відзначимо деякі їхні моменти.

Слід виділити показники формованого явища, що виступає об'єктом психологічного вивчення, і фактори, що зробили вплив на становлення цього явища чи новоутворення. Як перші (залежні змінні), так і другі (незалежні змінні), відповідно до до-

слідницьких гіпотез і задач можуть змінюватися, трансформуватися, доповнюватися, що впливає як на стратегію формуючого експерименту в цілому, так і на окремі моменти в його проведенні: вироблення гіпотез, аналіз даних, характеристики досліджуваного явища.

Лише визначивши і протрактувавши сутності категорій і понять, вибір теорії і закономірностей, тобто вихідних положень дослідника, а також, власне, предмета дослідження, нових сторін досліджуваної проблеми – тобто всього того, що визначає намічену проблему і висунуту гіпотезу, психолог-експериментатор може приступити до безпосереднього здійснення формуючого експерименту, в ході якого здійснюється задумана зміна досліджуваного явища.

Здійснюючи поточний кількісний і якісний аналіз отриманих результатів, дослідник або уточнює гіпотезу, або висуває додаткову, уточнює і коригує план дослідження, вводячи додаткові етапи, нові методики їхнього проведення. Заключний аналіз результатів дослідження, якщо вони відповідають вихідній гіпотезі, а також знаходять адекватне пояснення в рамках прийнятої теорії, дозволяє внести уточнення та доповнює загальну теорію.

Звернімося до деяких сторін формуючого експерименту, розглядаючи компоненти учбової діяльності як його змінні (незалежні і залежні). У першому випадку, тобто при розгляді окремим компонентів учбової діяльності як залежних перемінних, аналіз поточної ситуації в ході навчання охоплює становлення компонентів її структури, її видів, цілей, рівнів.

При цьому можуть висуватися задачі детального вивчення будь-якого компонента учбової діяльності. Це можуть бути: прийняття учнями учбової задачі і самостійна її постановка, формування початкових дій аналізу, порівняння, зміни, моделювання.

Дослідник також може ставити перед собою задачу вивчення узагальнення цих дій на окремих проявах у предметах розглянутого класу. Крім того, піддаються аналізу особливості формування оцінювальної діяльності учня, вміння перетворити й удосконалювати особливу діяльність навчання. У ході поетапного формування дій дослідник одержує адекватну інформацію про хід формування учбової діяльності.

Однак, виходячи з принципів розвиваючого навчання, експериментатор повинен фіксувати не тільки окремі компоненти учбової діяльності, але і динаміку їхніх перетворень і змін. Особлива увага приділяється керованому навчанням спільної учбової діяльності.

Ці зміни можуть стосуватися дослідницького задуму, заміни об'єкта дослідження, зміни центральної гіпотези на теоретичному етапі і побудови формуючого експерименту. Залежними змінними можуть виступати сторони цілісних психічних явищ, зокрема: як теоретичне мислення, мотивація в учбовій діяльності. Відповідно, це може бути досягнуто як шляхом зміни учбової діяльності, так і змінюваних факторів у навчальній програмі.

Висновки. Наукове вивчення проблеми розвиваючого навчання безпосередньо пов'язано з постановкою питання про конкретно-історичний підхід до оцінки характеру початкового навчання. Вивчаючи теорію учбової діяльності В.В.Давидова, отримано відповідь на багато важливих питань про формування способів теоретичного аналізу, питань рефлексії, форм дій і, з іншого боку, постали нові питання подальшого дослідження шляхів оптимізації навчально-виховного процесу. Зазначено, що тільки через сформовану учбову діяльність можна ввести учнів в основні форми науково-теоретичної свідомості чи мислення.

Список використаних джерел

1. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания / Б.Г. Ананьев. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1968. – 338 с.
2. Выготский Л.С. Педагогическая психология / Л.С. Выготский. – М. : Педагогика, 1991. – 480 с.
3. Выготский Л.С. Проблема возраста / Л.С. Выготский // Собр. соч. : В 6-ти т. – М. : Педагогика, 1983. – Т. 4. – 332 с.
4. Давыдов В.В. Теория развивающего обучения / В.В. Давыдов. – М. : ИНТОР, 1996. – 541с.
5. Занков Л.В. О предмете и методах дидактических исследований / Л.В. Занков. – М. : Педагогика, 1982. – 196 с.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Anan'ev B.G. Chelovek kak predmet poznaniya / B.G. Anan'ev. – L. : Izd-vo Leningr. un-ta, 1968. – 338 s.
2. Vygotskij L.S. Pedagogicheskaja psihologija / L.S. Vygotskij. – M. : Pedagogika, 1991. – 480 s.
3. Vygotskij L.S. Problema vozrasta / L.S. Vygotskij // Sobr. soch. : V 6-ti t. – M. : Pedagogika, 1983. – T. 4. – 332 s.
4. Davydov V.V. Teorija razvivajushhego obuchenija / V.V. Davydov. – M. : INTOR, 1996. – 541 s.
5. Zankov L.V. O predmete i metodah didakticheskikh issledovanij / L.V. Zankov. – M. : Pedagogika, 1982. – 196 s.

S.D. Maksymenko. V.V. Davydov's theory of educational activities.

The article envisages the connection between the detailed analysis and solution of educational problems. It is noted that the imagined transition from individual features to regular addictions, carried out during the analysis by means of transition of the situation by certain mental activities, has not only a particular importance for developing children's intellectual abilities, but also for overall mental development, and, in general, mental and aesthetic education. It is established that a full analysis of the learning process is possible only through appropriate principles of general psychological theory of activities. In the works of the scientists the principles on training at the level of integrated personality and the requirements to the motivational sphere of personality providing gaining personality-based content during the mastering knowledge and skills are formulated based on the integrated explaining of mind, consciousness and personality. In gaining personality-based content it is a real unity of education and training. It is shown that activity-based explaining of psyche enables successful study of age patterns of the origin and formation of the types of activities which provide the development of mind and personality. The scientific study of the problem on developing training is directly related to the question on the concrete historical approach to the assessment of the nature of primary education. As a result we got an answer to many important questions on the formation of methods of theoretical analysis, on reflection, forms of actions, and, on the other hand, we were faced new questions for further study of ways to optimize the educational process. It is noted that only through existing educational activities the pupils can be introduced into the basic forms of scientific and theoretical thinking or consciousness.

Key words: theory, educational activities, V.V. Davydov, theoretical analysis, experimental study, thinking, development, reflection, consciousness, educational process.

Received July 22, 2016

Revised August 21, 2016

Accepted September 18, 2016